

можливо запобігти безпосередніми упереджувальними заходами [11, с. 318-319].

Таким чином, протидія злочинності є необхідною умовою становлення правової держави. Вона здійснюється на загальносоціальному та спеціальному рівнях. Спеціальна протидія здійснюється на основі загальносоціальної протидії шляхом правового реагування на вчинення злочинів та спеціально-кримінологічного запобігання новим злочинам.

Основним напрямом протидії злочинності є запобігання злочинам. Запобігання злочинності є сформованою системою дій стосовно антисуспільних явищ та їх причинного комплексу з метою розширення тенденції зниження рівня і масштабів злочинності та її викорінення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: Кримінологічно-правове дослідження. – К., 2000.
3. Куц В. М., Кириченко О. В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії): Монограф. – К.-Х., 2006.
4. Міщенко С. Г. Роль кримінальної юстиції в протидії злочинності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2011.
5. Бандурка О. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Монограф. – Х., 2003.
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: Монограф. – Х., 2011.
7. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М., 1997.
8. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений. – К., 1989.
9. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2002.
10. Лунеев В. В. Проблемы профилактики преступлений: Выступление на заседании Экспертного Совета МВД РФ 16 сентября 2011 г. при рассмотрении проекта ФЗ «Об основах системы профилактики правонарушений» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crimpravo.ru/blog/1234.html#cut>.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К., 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки.

Надійшла до редакції 19.06.2012

ІВАНЕНКО Ю.Л., здобувач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.988

БРОДЯЖНИЦТВО ЯК МАРГІНАЛЬНЕ СОЦІАЛЬНО НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ У СУСПІЛЬСТВІ

Визначено основні сучасні чинники, які сприяють існуванню бродяжництва та впливають на існування злочинності у суспільстві.

Ключові слова: маргінальні групи, злочин, бродяжництво, детермінанти, суспільство.

Определяются основные современные факторы, сопутствующие существованию бродяжничества и влияющие на существование преступности в обществе.

Ключевые слова: маргинальные группы, преступление, бродяжничество, детерминанты, общество.

Main modern factors that accompany to existence of vagrancy and influence on existence of criminality in society are certain in the article.

Keywords: marginal groups, crime, vagrancy, determinants, society.

Однією з найважливіших проблем сучасного суспільства є деформація соціальної структури. Державна система соціального захисту, яка трансформується в сучасних умовах, на сьогодні є не настільки гнучкою, щоб своєчасно і адекватно реагувати на існуючі негативні соціальні прояви. У зв'язку з цим з'являється така незахищена категорія населення, як маргінали, що потребують допомоги від суспільства у вирішенні своїх соціальних проблем.

Високий рівень безробіття, соціальна нерівність та інші чинники прискорюють зростан-

ня маргінальних груп, які набувають негативного характеру в суспільстві.

Проблема існування та збільшення маргінальної категорії населення, а саме осіб без певного місця проживання, тісно пов'язана з іншими проблемами. Зокрема, така маргінальна категорія населення знаходиться в «групі ризику» і підпадає під процес втягнення їх у загальнокримінальну злочинну діяльність. Бродяги в суспільстві виступають не тільки як особи, що скоюють злочини, а й є соціально незахищеними особами, щодо яких також скоюються злочини, здебільшого латентні.

Проблеми існування бродяжництва розглядалася А.І. Алексєєвим, В.В. Вандишевим, М.М. Гуисловою, І.Г. Зайнишевим, О.Г. Кальманом, В.П. Коноваловим, М.І. Лапіним, П.Д. Павленком, В.І. Полубінським, Д.В. Рівманом, Є.М. Стариковим, В.А. Туляковим, В.О. Шапинським та ін.

Незважаючи на різноплановість вивчення цієї проблеми, на сьогодні відсутні комплексні монографічні дослідження, присвячені проблемам існування бродяжництва як маргінального соціально негативного явища у суспільстві.

Метою цієї статті є визначення основних соціальних факторів, які є причинами існування бродяжництва та впливають на існування злочинності у суспільстві.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити поняття маргінальності як соціально негативного явища; визначити соціальні фактори, які впливають на існування бродяжництва, та причини їх виникнення; визначити та охарактеризувати вплив бродяжництва на існування злочинності, у тому числі й злочинів, що скоюються стосовно осіб, які займаються бродяжництвом.

Нездатність людини усвідомити важливості і цінності свого соціального існування (в широкому значенні) призводить до соціальної аномії, яка проявляється в різних видах і формах девіантної поведінки. Однією з форм прояву девіантної поведінки є особи, які займаються бродяжництвом [1, с. 4].

Активізація девіантної поведінки цієї категорії населення стала деструктивним елементом на тлі реалій сьогодення [2, с. 150].

Девіанти – це особи девіантної поведінки, тобто такої поведінки, що не узгоджується з нормами, не відповідає сподіванням соціальної групи або всього суспільства або є жертвами девіації. За Р. Мертоном, девіація відбувається в результаті розриву між культурними цілями й засобами їх досягнення, що соціально схвалюються.

Відповідно до такого підходу девіація може бути подана через типологію девіантних чинників. У сучасній соціології розрізняють позитивну девіацію (політична активність, економічна підприємливість, художня творчість) і девіацію негативну (злочинна, аморальна поведінка тощо).

Така соціальна категорія, як особи, що займаються бродяжництвом, є маргінальною і потребує особливої уваги.

Маргінали (з лат. «ті, що знаходяться на краю») – індивіди, які втратили ознаки належності до стабільного соціального інституту, прошарку, групи в межах сформованих соціальних стосунків, що перебувають у проміжному, «пограничному стані між ними» [3, с. 119].

Ту основу, що постійно продукує маргінальність як масове явище, представляють три категорії індивідів: 1) ті, хто не бажає поділяти ціннісні орієнтації соціуму; 2) нездатні адекватно інтегруватись у суспільство з огляду на свої інтелектуальні, психічні або соціальні особливості; 3) ті, які мають природжені відхилення від прийнятих норм.

Для особистостей маргінального типу характерні деякі загальні особливості:

- стан непевності, коливання між агресивністю і пригніченістю (результат невизначеності у завтрашньому дні, блокади життєво важливих цілей);
- здатність бути об'єктом маніпулювання;
- нестійкість, схильність до впливу спонукань і настроїв, а не розуму;
- насторожене ставлення до можливостей змін, схильність до агресивного захисту свого статусу через страх перед подальшим погіршенням свого становища;
- невміння користуватися демократичними інструментами для захисту своїх прав і свобод, що нерідко штовхає їх до екстремістських форм протесту [4, с. 170].

В якості маргіналів виступають бездомні, безпритульні, тобто всі ті, характерними рисами яких були повна десоціалізація, ідентифікація з кримінальним світом, відсутність житла, освіти, професійної кваліфікації, низький соціальний рівень. Останнім часом кількість цієї ка-

тегорії маргінального населення зростає. Таке негативне явище у суспільстві є однією з причин виникнення злочинності, де бродяги, безпритульні різних вікових груп виступають як у якості злочинців, так і в якості жертв [3, с. 119].

Бродяги є жертвами депривації (депривантами). У соціологічному розумінні депривація (з лат. «втрата, позбавлення будь-чого») – це наслідок відносної бідності, що припускає позбавлення матеріальних благ «понад першу необхідність». Жертвами такої депривації є ті, хто до певного набору благ при відомій особистій самостійності одержує доступ значно меншою мірою, ніж більшість населення. Особистість можна вважати такою, що піддалася депривації, якщо вона опиняється в ураженому становищі принаймні за чотирима позиціями із шести таких позицій нерівності: робота, наявність житла, матеріальні умови, спосіб життя, стан здоров'я. Якщо ж особистість уражена за двома-трьома позиціями, її можна віднести до категорії клієнтів, які перебувають під загрозою депривації [4, с. 169].

Практично в усіх країнах світового співтовариства є особи без визначеного місця проживання, які не мають постійних засобів для існування, займаються бродяжництвом і жебракуванням. До такої маргінальної категорії громадян, як правило, належать:

- особи з психічною патологією, хворі на алкоголізм або наркоманію, які не бажають лікуватися, та ті, що втратили зв'язок із сім'єю й змушені блукати; жертви шахрайств із житлом;
- колишні засуджені, які втратили соціальні зв'язки та неспроможні реалізувати конституційне право на житло у зв'язку з продажем житла родичам або його втратою внаслідок їх смерті; небажанням родичів спільно мешкати; недосконалістю функціонування структур щодо врахування й розподілу житла;
- особи, які ухиляються від виконання обов'язків, покладених на них судом, або вчинили злочин і переховуються від органів досудового слідства, суду, відбування покарання;
- особи, яких виселили за рішенням суду із службової житлоплощі внаслідок припинення трудових відносин із підприємством, яке надало житлову площу;
- біженці, змушені переселенці, які незаконно в'їхали в Україну з інших країн;
- діти, які «втікають» від батьків, із виховних закладів і будинків інтернатів.

Відмінність осіб без певного місця проживання від інших громадян полягає у тому, що: 1) ця категорія осіб поділяється на тих, які мешкають у підвалах, у покинутих будинках, на горищах, під лініями теплотрас, у каналізаційних колодязях і в інших місцях; 2) більшість із них не має житла, прописки, документів, родичів (суб'єктивно), визначених життєвих цілей і перспектив; відрізняється специфічним зовнішнім виглядом; 3) весь спосіб життя «бомжів» спрямований на боротьбу за існування (відвойовування теплих і «прибуткових» місць), джерелом якого є добродійна допомога, милостиня, злодійство, дрібна крадіжка, епізодичний заробіток (збирання склотари, макулатури, лахміття; мийка машин, вагонів тощо) [4, с. 172].

Слід зазначити, що поведінка цієї категорії осіб не відповідає стандартам поведінки, що схвалюються суспільством, тобто їхня суспільна поведінка не збігається з установленими у даному суспільстві соціальними нормами, традиціями (антисоціальні особи).

Відповідно до Закону України від 19.04.2011 р. «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання (перебування), і адреси, яку могла б зазначити для реєстрації, а безпритульність – це стан людини, пов'язаний з неможливістю фактично проживати (перебувати) в жилому приміщенні, на яке вона має право. При цьому бездомна людина – це людина, яка перебуває у соціальному становищі бездомності, а безпритульна людина – це людина, яка перебуває у стані безпритульності [5].

У практиці соціальної роботи бездомних визначають як тих, хто не має незалежного постійного місця проживання або не може використовувати його тривалий час, а також ті, що тривалий час (більше року) живуть у закладах для бездомних, соціальних інтернатах тощо; а бездомних чи безпритульних – тих, хто не має незалежного постійного місця проживання або не може використовувати його тривалий час, а також тих, хто не використовує закладів, де можуть проживати бездомні, серед них в'язниці та лікарні, і не живуть з родичами чи друзями. Вони перебувають без житла тривалий період (принаймні останні чотири тижні) та проводять ніч на вулицях, у парках, в під'їздах та підвалах житлових будинків, громадських будівлях або інших місцях, що надають при-

тулок на обмежений час, наприклад, у службах чи закладах короткочасного перебування.

Найпоширенішими теоріями, що пояснюють існування маргінальності, зокрема бездомності, та причини її виникнення, є структурна та психологічна (індивідуальна).

Структурне пояснення бездомності практично не бере до уваги індивіда та його характерні особливості, а стосується широкого спектра соціальних та економічних чинників, таких як роль системи соціального забезпечення та поширення бідності, забезпечення житлом, ринку житла та наявності житла, які і призводять до виключення та спричиняють бездомність.

Індивідуальне (психологічне) пояснення включає два напрями. Відповідно до першого, індивіди відповідальні за власну бездомність і тому заслуговують на засудження. Індивідів, яких визнають бездомними відповідно до цього бачення, часто визначають як девіантних, бродяг, алкоголіків, жебраків тощо. Прихильники другого пояснення вважають, що особи стали бездомними внаслідок особистої неспроможності чи неадекватності, за які вони не можуть нести повної відповідальності [6, с. 354].

Ігнорування структурних чинників бездомності, таких як безробіття та низькі зарплати для окремих категорій працівників, неадекватний рівень соціального захисту та відсутність гарантій на житло, призводить до двох форм культурної маргіналізації бездомних: консервативної, зі звинуваченням бездомних у власному становищі, і ліберальної, з універсалізацією суспільних потреб та акцентуванні на випадку долі.

Аналіз причин і наслідків бездомності засвідчує, що бездомність як соціальне явище нерозривно пов'язана з економічним, соціальним, політичним та іншими чинниками. Бездомні – це частина суспільства, і все, що відбувається в суспільстві, відображається на причинах, за яких людина опиняється на вулиці.

Особи, які не мають власного житла, тобто є бездомними, займаються бродяжництвом. Бездомність деформує соціальне середовище, створює соціальну напругу в суспільстві, сприяє поглибленню глибокої економіки через постачання дешевої та безправної робочої сили, спричиняє загострення таких соціальних явищ, як бродяжництво, спадкова бездомність, жебракування та злочинність, руйнує фізичне, психічне та духовне здоров'я бездомних людей, знижує їх життєву, громадську та трудову активність [6, с. 356].

До чинників, що впливають на існування осіб без певного місця проживання, слід віднести такі тенденції: погіршення криміногенної обстановки; ускладнення санітарно-епідеміологічної ситуації, особливо в районах масового скупчення бомжів (вокзали, ринки, посадки, громадський транспорт тощо); зростання числа «бомжів» серед неповнолітніх (які втекли з неблагополучних сімей, виховного закладу, прив'язані родинними зв'язками до «батьків-бомжів») і серед громадян, які свідомо обрали такий спосіб життя [4, с. 173].

Особи без певного місця проживання складають певну соціальну маргінальну групу, яка досить численна, соціально небезпечна в силу потенціальної криміногенності та можливості розповсюдження інфекційних захворювань. Адже саме колишні засуджені є домінуючою групою у категорії бомжів. Слід пам'ятати, що вони можуть порушити моральні норми та здібні до вчинення злочинів. Але не слід забувати, що безробітні та бездомні люди – це найбільш незахищені члени суспільства, оскільки людина без прописки не має житла та доступу до соціальних послуг. Така людина обмежена у своїх громадянських правах та втратила зв'язок із суспільством: не числяється пенсія, виплати по безробіттю, а також людина втрачає право на працю.

На сьогодні для вирішення комплексної проблеми існування маргінального явища бродяжництва, що тісно пов'язане з криміногенною обстановкою у суспільстві, потрібно багато зусиль; зокрема, для його подолання необхідно вдосконалити чинне законодавство України щодо розробки заходів зниження рівня безпритульності та бродяжництва, створення державних програм по наданню допомоги бродягам; створити притулки для осіб без визначеного місця проживання, які б завдяки таким соціальним організаціям сприяли розвитку системи допомоги та підтримки бездомних; необхідно вдосконалити роботу правоохоронних органів з маргінальними категоріями населення, зокрема як з особами, що займаються бродяжництвом і знаходяться в «групі ризику», у суспільстві виступають як особи, що вчиняють злочини, так і із соціально незахищеними особами, щодо яких також скоюються злочини, найчастіше латентні, що з різних причин не реєструються. Кожна людина, навіть особа, яка займається бродяжництвом і яка постраждала від злочину, безперечно, потребує реальної допомоги, дійового сприяння в захисті її прав, зокрема й

засобами державного впливу. Тому працівникам правоохоронних органів при виявленні злочинів, скоєних стосовно осіб, які займаються бродяжництвом, необхідно правильно оцінити ситуацію, надати необхідну допомогу цій категорії населення та прийняти рішення згідно з чинним законодавством щодо реєстрації таких злочинів.

Отже, враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що в Україні через вплив багатьох факторів сформувалася соціальна група людей з певними нормами та цінностями – особи, які займаються бродяжництвом. Цю групу населення вважають найнижчим прошарком суспільства через притаманний їй членам спосіб життя, антисоціальну поведінку та неприйнятні для загальної частини суспільства норми і називають маргінальною групою.

В умовах сучасного суспільства існує низка факторів, що впливають на існування явища бродяжництва. До зазначених факторів належать: падіння виробництва; інфляція; зниження життєвого рівня населення (значна кількість людей опинилася за офіційною межею бідності); безробіття; поділ суспільства за рівнем прибутків; падіння суспільної моралі; соціальна нерівність членів суспільства; нелегальна міграція, урбанізація і внутрішня міграція населення; політична нестабільність; пропаганда відвертого насильства, жорстокості, порнографії; пияцтво та наркоманія тощо. Перераховане складає зміст соціальних та криміногенних факторів, що є причинами існування бродяжництва [7, с. 189].

Проблема бродяжництва має комплексний характер, в її основі лежать економічні, соціальні, психологічні чинники. Статус бездомного супроводжується високим ризиком скоєння злочинів, високим ризиком стати жертвою злочину, імовірність чого зростає в умовах відсутності досконалої системи соціальної підтримки та послуг, організацій і фахівців, які б працювали з цією групою осіб, неефективної роботи правоохоронних органів та недосконалої чинного законодавства України.

Список використаної літератури:

1. Клейберг Ю.А. Девиантное поведение: Учеб. пособ. – М., 2008.
2. Швидкий В.П. Бродяжництво й жебрацтво як елементи соціального життя в Україні у першій половині 1950-х рр. // Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 149-168.
3. Соціальна робота. Робота з конкретними групами клієнтів: Навч. посіб. / І.Д. Зверева, В.В. Мадиссон. – К., 2004.
4. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко. – К., 2004.
5. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 19.04.2011 // <http://www.rada.gov.ua>.
6. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): Підруч. – К., 2009.
7. Курс кримінології: Загальна частина: Підруч.: У 2-х кн. / За заг. ред. О.М. Джузи. – К., 2001.

Надійшла до редакції 20.06.2012

ОВЧАРИК Н.О., ад'юнкт
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.91

ОСОБА КОРИСЛИВОГО ЗЛОЧИНЦЯ У СИСТЕМІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКРАДЕНЬ ЧУЖОГО МАЙНА З АВТОМОБІЛІВ

Окреслено особисті характеристики особи корисливого злочинця під час дослідження справ про викрадення чужого майна з автомобілів.

Ключові слова: корисливий злочинець, тип особи корисливого злочинця, викрадення майна.

Описываются личностные характеристики личности корыстного преступника на основании исследования дел о краже чужого имущества из автомобилей.

Ключевые слова: корыстный преступник, тип личности корыстного преступника, кража имущества.

The article describes the personal characteristics of individual self-serving criminals during investigation of cases of theft of property from another car.

Keywords: mercenary criminal, type of personality of mercenary criminal, property theft.

